

Erindringer fra Lille Anst.

Af fhv. Væver Chr. Lindskov, nu i Guldager.

DA det er min Agt at fortælle lidt fra de svundne Dage, vil jeg begynde med det, jeg har hørt og set om Forholdene i mit Hjem.

Min Fader var tidligere Ejer af en god Ejendom paa Drenderup Mark; men de daarlige Tider og tilsidst den meget tørre og ufrugtbare Sommer 1826 satte ham i saadanne økonomiske Vanskeligheder, at han saa sig nødsaget til at sælge nævnte Ejendom. Nogle Penge havde han dog reddet, og Aar 1828 købte han $7\frac{1}{8}$ Td. Land i Lille Anst for 116 Rigsdaler samt lod et primitivt fire Fags Hus opføre. Besætning var der endnu ikke Raad til. I Foraaret 1831 giftede han sig med Moder.

Husets Ender var endnu ikke tækkede, Skorstenen kun opmuret til Hanebjælken, og Loftet i Stuen bestod af Møntørv lagt paa Bøgelægter.

Der var endnu hverken Ko eller So; men med Nøjsomhed og Flid lykkedes det dem dog temmelig hurtigt at faa adskillige Forbedringer indført.

Som lille Purk — altsaa i Slutningen af Trediverne — mindes jeg, at Huset var otte Fag. Besætningen var da to temmelig gode Køer, og Fader var paa dette Tidspunkt i Stand til at betale sin Gæld, der udgjorde 40 Rigsdaler, som han gik til Ødis med ind-

bunden i sit Lommetørklæde. Aar 1855 fik vi et fem Fags grundmuret Stuehus bygget, som staar endnu, og det samme Aar overdrog Fader Ejendommen til mig.

Jeg vil nu nærmere beskrive, hvorledes det saa ud i Lille Anst sidst i Trediverne.

I selve Byen fandtes kun 6 Gaarde, paa Marken 2 Huse og 1 Bol. Hertil kom dog 1842 et Hus og Skolen. Gaardene laa paa det nærmeste som nu i en Række paa begge Sider af Bækken.

De to Gaarde Matr. Nr. 3 og Nr. 6 havde grundmurede Stuehuse, den sidste tillige grundmuret Lade. De øvrige fire Gaarde var lave Bindingsværkshuse med tre sammenbyggede Længer. I de to grundmurede Stuehuse var der Fjællegulve i Stuerne, hvorimod der i de øvrige Stuehuse — med Undtagelse af Lilledøns — kun fandtes Lergulve.

Lejligheden bestod af Storstue med Gæstekammer, Lilledøns, Dagligstue, Køkken, Mælkekammer og Bryggers med Bagerovn.

I Lilledøns fandtes en lille Bilæggerovn og en Alkoveseng, i Dagligstuen Bord, Bænk, nogle Stole med Halmrebsæder og to Alkovesenge med Skodder, Luger eller Gardiner for.

Maden kogtes paa en aaben Kakkellovn — en Slags Kamin — hvorover Gryden hængte i en Jærnlænke.

Dette var meget hensigtsmæssigt, da Gryden paa denne Maade kunde svinges ud fra Ildstedet, naar den vilde koge over. Brændselet var Flaver og Klyne. Hver Aften ved Sengetid blev et Stykke Flav lagt over Gløderne for at holde Ild til den følgende Dag. Det kom jo nemlig an paa til enhver Tid at have Ild, da Svovl- eller Tændstikker endnu ikke kendtes. Skete

det saa alligevel, at Ilden om Morgenen var ude, ja saa var der ikke andet for, end at man maatte gaa til nærmeste Nabo med en gammel Træsko i Haanden for at laane Ild. Ifølge gammel Skik skulde man altid sige „laane“, naar man bad om Ild.

Om Vinteraftnerne samledes hele Husstanden om Tællelyset i Nærheden af Kaminen, og Mænd og Kvinder tog nu fat paa Arbejdet. Mændene kartede eller snoede Rebsimer til Tækning, Kvinderne spandt, kartede eller strikkede. Til Opmuntring i disse lange, triste Vinteraftener blev der ved Siden af Arbejdet fortalt lystige Eventyr, eller Pigerne sang Brudstykker af Viser, der i Reglen handlede om skuffet Kærlighed. Husmændenes Belysningsmiddel bestod som oftest kun af en lille trekantet Jærn- eller Bliklampe med Tran. Som Væge brugtes i disse Lamper et Par Stykker Simer eller undertiden en Bomuldsvæge.

Foran den aabne Skorsten hængte et Stykke malet Lærred, som var fastgjort til Skorstenshammeren, d. v. s. den Bjælke, hvorpaa Forsidens Mur foroven hvilede. Paa dette var næsten altid Forbogstaverne til Mandens og Konens Navne malede tillige med Rim, som talte om Frygt for Ildens Ødelæggelser.

Her skal kun anføres et Par Eksempler:

Bevar os Gud i Naade
fra Ildens Nød og Vaade.

O Gud med din almægtige Haand
beskærme det Hus fra Ildebrand.

Omkring Aar 1830 var Landmændenes Kaar usle, og det kneb meget haardt for mange at skaffe de nødvendige Penge, saa Sognefogden havde stor Møje med at faa Skatterne inddrevne i Lille Anst.

Men sidst i Trediverne er der Opgang at spore, og Landmændene begynder nu en mere intensiv Behandling af Jorderne end hidtil. Saaledes bliver det almindeligt at tilføre Jorden Mergel, og store Stykker Hede bliver ved Mergelens Hjælp opdyrket med Fordel. Denne Forbedring af Jorden i Forbindelse med Indvinding af nyt Areal satte Landmændene i Stand til at avle store Mængder af Korn, som de solgte i Kolding; og man kunde da paa bestemte Tider af Aaret se hele Rækker af tungtbelæssede Vogne stile mod Staden, hvorfra de ofte returnerede med Tømmer og Bræder, da Ombygning af de gamle Gaarde allerede begyndte i Fyrreerne. De fornødne Mursten til Ombygning strøg og brændte Bønderne selv. Der var dengang flere nu forsvundne Smaamoser, saa Tørvene til Stenbrænding var ikke vanskelige at skaffe.

Da Kornpriserne i Reglen var gode, gav Salget af Korn godt Udbytte, saa de fleste Bønder blev temmelig velstillede. Udbyttet af Køerne var derimod meget ringe. Det blev kaldt meget godt, naar der om Sommeren kunde samles ca. 80 Pund Smør af en Ko.

Smørret solgtes for en stor Del i smaa Partier til yderst lave Priser, og det hændte, at Bønderne maatte gaa Gade op og Gade ned i Kolding og falbyde deres Smør, inden de lik det solgt for 10—14 Øre pr. Pd. Fra den Tid stammer Ordene: „I ka savt søng, I haae et Smør aa sæl“, som Bønderne udtalte, naar de hørte Smedene synge ved Arbejdet i Værkstederne.

Paa de Jorder, som var tilført Mergel, saedes i Udlægsmarken Kløver- og Timotheifrø; og det er først langt hen i det svundne Aarhundredes sidste Halvdel, at Bønderne i Lille Anst brugte andre Frøsorter. En Enkekone, hvis voksne Sønner just ikke var flittige

Arbejdere eller særlig dygtige Fremskridtsmænd, udtalte i fuldt Alvor: „Denne Timothei ødelægger Jorden, og den er Aarsagen til, at Folk har Besvær med at kerne; nej, paa vores Mark faar Kørne de sunde Spirer af selvgroet Græs, det er det heldigste!“

Hendes Udtalelse vidner jo om, at hun end ikke har været fortrolig med nævnte Frøsorter, men hendes „sunde Spirer“ var bekendt over hele Sognet.

Bønderne i Lille Anst var i ældre Dage hoveri- pligtige til den nu forsvundne Herregaard Skodborg, der laa ved Kongeaen, hvor Vejen nu gaar fra Kroen Skodborghus til Skodborg. Hoveriet var saa strengt, at Bønderne hver Dag maatte forrette Hovarbejde paa Herregaarden og udføre deres eget Arbejde om Natten.

Den 6. eller 7. Oktober afholdtes i Kolding et stort Marked, som kaldtes Mikkels-Marked, og som blev imødeset med stor Glæde. Til dette Marked var min Moder en regelmæssig Gæst, og det var hendes eneste Koldingtur om Aaret. Hun købte da et Lispund Hør, 1 Pund Humle og andre Smaasager, som hun eller Fader havde Brug for, og til mig gav det den reglementerede Kristiansfeldter Honningkage. Men Aaret 1841 gav det tillige en A. B. C., og jeg fik nu travlt med Bogstaverne. Den 31. December fyldte jeg 7 Aar, og efter Juleferien begyndte jeg min Skolegang.

Skolen var dengang i den østligste Gaards Lilledøns, men længere hen i Vinteren flyttede vi hen i den vestligste Gaards Lilledøns. Læreren var en Bondekarl med nogenlunde gode Kundskaber. Han holdt Skole 3 Dage ugentlig i Gejsing og 3 Dage i Lille Anst. Sommerskole havde der endnu ikke været i Lille Anst, men de, der kunde, gik om Sommeren til Hovedskolen i Store Anst. Min Fader holdt Skole

flere Vintre i L. Anst. I Forsommeren 1842 blev der bygget et 3 Fags Skolehus for L. Anst-Roved Skoledistrikt. Børnene i Roved havde hidindtil søgt Skolen i St. Anst. I den ny Skole fandtes 2 ualmindelig lange, brede Borde med tilsvarende løse Bænke, som vi Børn ikke saa sjældent kom for Skade at vælte. Kateder til Læreren var der ikke. Samme Aar blev der bygget et 4 Fags Skolehus i Gejsing. L. Anst og Gejsing vedblev til Foraaret 1849 at have Lærer til fælles, ligesom Læreren blev tinget i Kost og Logi til den lavestbydende Bonde. Prisen derfor varierede i Almindelighed fra 21 til 33 Øre daglig.

Da Skolerne var færdige, fik vi en ung Mand til Lærer, som forberedte sig til Seminariet. Overfor de nogenlunde begavede Børn maatte han vel nærmest anses for ret dygtig, men overfor Sinkerne var han — som flere af den Tids Lærere — meget upædagogisk.

I min Skoletid bestod Undervisningen i Udenadslæsning af Balles Lærebog og Birchs Bibelhistorie med Katekisation; og jeg mindes den Færdighed, vi havde i at give de udenadlærte Svar paa Spørgsmaal, som selv den største Tænker vilde have Møje med at besvare.

Endvidere undervistes vi i Tavle- og Hovedregning, Skønskrivning og en Smule Retskrivning. Indenadslæsning, hvortil Birchs Læsebog benyttedes, samt Skriftlæsning af gamle laante juridiske Dokumenter.

Lærerens Løn var ca. 64 Kr. samt fri Kost og Logi; men efter 1850 blev der bygget ved Skolen, saa Læreren nu fik Lejlighed i selve Skolebygningen. Fra den Tid havde vi i Reglen seminaristisk uddannede Lærere, som oppebar en Løn af 40 Tdr. Byg efter Kapitelstakst.

Fra gammel Tid og indtil 1851 havde vi jo en meget gammel Toldgrænse mellem Nørre- og Sønderjylland. Fra Kongeaaens Udløb i Vesterhavet og indtil det sydøstligste af Lille Anst var Grænsen, som naturligt var, Aaen; men unaturligt var det, at Grænsen — Toldskellet — afmærket med 5 Alen høje hvidmalede Pæle med Ordet „Toldskel“ under en Krone, gik ind i Anst Herred, fulgte Grænsen mellem Anst og Vamdrup Sogne, gik saa ind i Skanderup Sogn til Bækken ved Dollerup By, hvor der var Toldsted, fulgte nævnte Vandløb østpaa til dets Udløb i Kolding Fjord og afskar derved Vamdrup, Hjarup, Sest og største Delen af Skanderup Sogn af Anst Herred fra Nørrejylland.

Toldgrænsen medførte adskillige Ulemper, særlig naar Toldassistenterne og Patroljebetjentene var strengt pligtopfyldende, hvilket efter min og Datidens Opfattelse vil sige inhumane. Det var derfor efter den almindelige Opfattelse ikke uhæderligt at spille Kontrolørerne „et Puds“, naar det kunde lade sig gøre.

Saaledes skete det en Dag i Middagsstunden, da jeg sammen med de andre Børn legede udenfor Skolen, at en Mand kom kørende forbi med en stor Brændevins-Fustage paa Vognen. Om den var tom, fyldt med Vand eller Brændevin, véd jeg ikke. Det brugtes nemlig ikke sjældent, naar der var flere Vogne i Følge, der smuglede Brændevin, at den forreste havde Vand i Fustagen; thi alt imens Kontroløren fik den første Vogn bragt til Toldstedet til Undersøgelse, kørte Smuglerne uantastede med Brændevinen. Manden med Fustagen bad os sige til Kusken paa næste Vogn: „Kør saa hurtigt, som det er dig muligt!“

Vi blev imidlertid kaldt ind, førend den næste Vogn

kom til Skolen; men fra Skolestuen kunde vi se Vejen, og i det Øjeblik, vi saa Vognen komme i Skolens Nærhed, bad to af os Læreren, hvem vi fortalte det hele, om Tilladelse til at gaa ud, hvilket han villigt tillod. Nogen Tid efter fortalte han Kontroløren, hvis Datter han gav privat Undervisning i Hjemmet, Historien; og denne gav sin Misfornøjelse med Tildragelsen Udtryk i Ordene: „Jeg vilde hellere have givet Lille Anst Skolebørn en Specie, end de skulde varskoet Smuglerne.“

Syd for Toldgrænsen var der store Brændevinsbrænderier ved Foldingbro, i Skodborg, paa Østerbygaard og Drenderupgaard, og da de ingen Skat gav af Brænderierne, kunde de sælge Brændevinen betydeligt billigere end Brænderierne i Kolding eller i det hele Nord for Grænsen, hvor der maatte betales høj Skat. Smugleriet dreves paa Kraft, og Smuglerne betjente sig ofte af fiffige Midler. Saaledes var der en Murersvend, kaldet „Sprit Niels“, som havde været Smugler, Toldkarl og atter Smugler, til Toldgrænsen blev ophævet. Han var almindelig kendt for sin Snildhed. Som Toldkarl for Kontroløren i Dollerup sad han engang i Nagbøl Skov og skar Ris til Koste. Hans Svarrer, der ikke havde lagt Mærke til ham, kommer med en Dunk Brændevin. Niels raaber da efter ham: „Kommer dit gamle Asen nu lige i Næsen paa én; se du til, at du skrupper af!“ Og det kan nok være, at Svarrer pilede af Sted, det bedste hans Ben kunde bære ham. Engang møder Niels en Mand, som bærer et vældigt Knippe Kosteris paa Ryggen. De hilser paa hinanden og gaar hver til sin Side. Lidt senere møder Niels en anden Mand, der spørger ham: „Gik du forbi Manden med Kosterisene, og hvad tror

du, der var i Risene?" Det vidste Niels jo ikke, men med et lunt Smil fortalte Manden, at Risene gemte et Anker Sprit. En Dag kommer Brænderiejer Jørgen Konradsen fra Staved kørende med et Læs Brændevin, som han anmoder Kontroløren i Dollerup om at faa fortoldet. Niels spørger sin Principal: „Skal jeg undersøge det?“ „Aa, det behøves ikke, Konradsen er ikke saa falsk!“ De to Mænd gaar nu ind og faar det ordnet med Tolden. Alt imens tager Niels alligevel Spunset af en af Tønderne, stikker Hæverten ned, suger en lille Portion op, som han undersøger med Gradstokken, der viser, at det er Sprit. Niels lader Spritten løbe i Tønden igen, slaar Spunset paa og lader som ingen Ting. En Tid efter siger Kontroløren: „Det var nogle rigtig gode Heste, Konradsen havde.“ „Ja“, svarer Niels, „men hans Brændevin var ogsaa rigtig god.“ „Hvad mener du med det?“ spørger Kontroløren. „Det var Sprit, han kørte med. Jeg undersøgte det,“ svarede Niels. Kontroløren bliver lidt lang i Ansigtet, men besinder sig hurtigt, tager en Daler op af Pungen, rækker den til Niels med de Ord: „Tag den, men ti saa stille med det.“

Store Anst Vejrmølle er ikke bygget før i det svundne Aarhundredes sidste Halvdel. Bønderne i L. Anst maatte da køre til Vamdrup Mølle og saaledes passere Toldskellet, hvor de fik Møllestedler udleveret, der gav den navngivne Mand Tilladelse til at overskride Toldskellet med Heste, hvis Kulør var angivet paa Sedlen. I Tilfælde af Hestehandel maatte de møde hos Kontroløren for at faa paategnet, hvilken Kulør den ny Hest havde.

Paa den Tid Toldgrænsen bestod, var der ogsaa en Slags Port ved Indkørslen til Nørrejylland's Køb-

stæder, hvor der maatte svares Accise af de Produkter, der blev indført og solgt af Bønderne. De Embedsmænd, der passede Portene og afkrævede Accisen, var bevæbnede med ca. $\frac{1}{2}$ Alen lange, fine Staalnaale, hvormed de stak i Furagesækken og Kornsækkene for nøje at paase, at der intet paa den Maade blev indsmuglet. Disse Acciseopkrævere blev i daglig Tale kaldt „Posekigere“.

De store Markedsdage var det en stor Ulempe, at enhver Vogn skulde efterses i Porten, da der efterhaanden samledes en lang Vognrække, som ventede efter at komme igennem Porten.

I Aaret 1851 blev Accisen afskaffet i det egentlige Danmarks Købstæder; men allerede i en lang Aarrække før 1851 var Byen Ribe, der laa i en Enklave i Sønderjylland, bleven fritaget for Accisen, da den gik stærkt tilbage, fordi den savnede de Friheder, sønderjydske Købstæder havde.

I Kolding afholdtes der tre store Krammarkeder, Maj-, Olufs- og Mikkelsmarked, som der gik Ry af viden om, da der ved disse Lejligheder strømmede Folk til Kolding fra Landets forskellige Egne.

Torvet og de nærmest tilstødende Gader var da tæt besatte med Telte, hvor Haandværkere fra Kolding, Vejle, Horsens, Odense, Haderslev o. fl. Byer falholdt deres Varer. Paa og ved Raadhustrappen falholdtes hjemmegjort Lærred og hvidt Vadmel, i Nærheden deraf fint Ribe Hvergarn (Husflidsarbejde fra Ribe og Omegn). Adelgade var oversat med Borde, der bugnede af stegte Aal og Makrel, røget Sild o. s. v. Her kunde Markedsgæsterne faa sig en Lækkerbidsken, naar de da ikke var alt for nøjeregnende; for indrømmes maa det, at adskillige af de mindre propre Kvin-

der, der stod for Udsalget, var i Stand til at rokke ved Appetitten.

„Lille Kjørregaard“, nu Kirketorvet, var stuvende fuld af østjydske Bøndervogne belæssede med hjemmeavlet Hør.

Paa Helligkorsgade holdt Vogne, hvorfra Fanø Koner solgte tørret Fisk, hele Vognlæs af Jydepotter samt Vogne fra Østeregnens Proprietærgaarde med Ost.

De fynske Bønder slog sig ned paa Rendebanen med deres vældige Humlesække, ligesom der ogsaa stod en Mængde tjenestesøgende Folk. De Karle, der ønskede Plads som Tærskere, med Plejlen over venstre Skulder. Hestemarkedet holdtes i Losbygade, og Kvægmarkedet udenfor Nørreport. Selvfølgelig kunde man overalt i Byen købe de uundværlige Kristiansfeldter Honning- og Sukkerkager samt Sukkerhjerter, der var indpakket i Papir med et lille Billede, hvorunder et rødglødende Kærlighedsrim fandtes. Her et Eks.:

„Overalt jeg skuer dine Blikke, overalt jeg tænker kun paa dig, hører jeg, at du mig elsker ikke, o, hvor er jeg da ulykkelig“.

Vi vil forlade Kolding By og begive os paa Hjemvejen; men det var en vanskelig Opgave at slippe igennem det Vogntog, der holdt ved Hvilested Kro. Denne Kro kørtes nemlig kun forbi af Gniere. Lidet sandsynligt er det vel nok, at Ungdommen har været med det første Vogntog, da Dansesaloner og en hel Række Gøgl af forskellig Art selvfølgelig øvede sin Tiltrækning.

Sammenligner jeg Nutiden med den Tid, der ligger længst tilbage i min Erindring, fristes ogsaa jeg til at udbryde i et: „Ak, hvor forandret!“ Dog vil

jeg villigt indrømme, at en hel Del af disse Forandringer er et Skridt i den rigtige Retning.

Lad mig nu til at begynde med pege paa de ændrede Livsforhold. — Samler man de første tydelige Minder om den dalevende Slægt, staar det klart, at den levede et i høj Grad tarveligt Liv i den Forstand, at de Fordringer, den stillede til Livet, var faa og smaa. Men kender man lidt til den første Fjerdedel af det nittende Aarhundredes Historie, forstaar man i Grunden let, at de i saa mange Maader strenge Tider nødvendigvis maatte præge Slægten.

Den overhaandtagende Luksus, den nuværende Standsforskel kendtes ikke i de svundne Dage. Gensidig Velvilje og Hjælpsomhed var der langt mere af end nu.

At vi ikke havde Telefon, Telegraf, Jærnbaner eller Dampskibsforbindelser, er enhver vel klar over, men der er sikkert kun ganske faa, som aner, at vi heller ikke havde Adgang til at benytte kongelig Post. Avislæsning var langt fra almindelig kendt af den jævne Befolkning; og de enkelte, der holdt Avis, var henviste til Ribe- og Aarhus-Stiftstidende, der udgik tre Gange ugl. Aaret 1849 begyndte Møller at udgive en lille Kolding Avis, som snart trængte ind i Hjemmene paa Koldingegnen.

Aviserne blev bragt fra Kolding med Estrup Post, der kørte to Gange ugentlig, ligesom Breve til Lille Anst og Roved ogsaa blev bragt til Damgaard af ham. Han tog fire Skilling pr. Brev ligesom Else Degns, der var Post for Provsten i Gamst. Da Estrup Posten døde, var det forbi med den Rute, og vor Postforbindelse med Omverdenen var i høj Grad forringet. En Aarrække var Tinghøjgaard Brevsamlingssted, her maatte

vi hente og aflevere vore Postsager. Men endelig fik vi jo Landpostbude, der bragte os Postsagerne.

Ja, paa de her nævnte Omraader er der sket store Forandringer, og lignende Forandringer er der sket med Hensyn til saa dagligdags Ting som Fødemidlerne og Klædedragten. Af Kolonialvarer brugtes der kun en ren Ubetydelighed. At købe Mel og Gryn hos Købmanden eller faa Brød hos Bageren og Øl fra Ølbryggeren, var der ikke Tale om for den Tids Bønder. Møllerne havde da Boghvedekværne med Apparater til at rense Skallen fra Grynene. Naar der skulde Boghvede til Mølle, maatte den først i Ovnen for at være knastør, da den ellers gav for faa Gryn. En Lybskilling maatte der med til Boghvededrengen, for at han skulde være særlig paapassende med at faa Grynene skalfri. Ligeledes fandtes Pillekværn til at afskalle Byggen, der blev malet i Mel og Gryn.

I Efteraaret slagtedes et Svin samt nogle Faar, og i den Tid var fersk Suppe en almindelig Spise. Særlig om Vinteren blev der ogsaa ofte spist Ærter og Søbekaal; det vil da sige, hvis Faarene ikke var gaaet i „æ Kaalgaard“ og havde ædt Grønkaalen. Boghvedegrøden var dog især den daglige Føde. Var det om Vinteren knapt med Mælken — det skete lige saavel for Gaard- som for Husmænd, da Køerne som Regel kælvede om Foraaret — ja, saa malkedes „den sorte Ko“, det vil sige, der blev slaet en „Slunt“ Vand i den Mælk, der blev anvendt til Grøden. I Tilfælde af, at Boghveden gav ringe Udbytte, maatte der bruges Byggrød, eller, hvis Risen var billig, Risen-grød.

Efter at Kartoffelsygdommen, der begyndte 1843, i en Aarrække havde vanskeliggjort Kartoffelavl, var

det næppe hel Usandhed, naar der fortaltes, at hos den og den spistes der Grød 21 Gange ugentlig.

Før Kartoffelsygdommen kom, spistes i de fleste Hjem Kartoffler til Aftensmad. De blev da hældt upillede op paa Bordet, og det tilkom nu enhver at pille for sin Mund. Naar det var overstaaet, kom Meldypelsen, der var god, naar den var tillavet af Fløde, Persille, Løg og en god Klat Smør; men var den tillavet af ene afblæst (skummet) Mælk og Mel, ja saa var den rigtignok tarvelig. Det var kun om Vinteren, der spistes Kartoffler til Aftensmad.

Da Kartoffelsygdommen 1843 viste sig første Gang, havde det nær haft til Følge, at adskillige Mennesker var gaaet fra Sans og Samling.

Rygtet fortalte nemlig, at Sygdommen forvandlede Kartofflerne til en stærk Gift, og som Følge heraf blev store Mængder Kartoffler begravet i Mergel- og Sandgrave.

Øl brugtes stadig i Gaardene, og særlig om Vinteren havde enhver Husmand Øl. Malt lavede Folk selv, og i enhver By var der et „Kølhus“, hvor den kunde tørres. Kun en eneste Gang har jeg set Byggen til Malt sat i Støb i Kernen og hængt op i et Skørt for at „fødes“.

Melgrød — lavet af timset Rugmel kogt i Vand — var en meget almindelig Spise, og i særlig knappe Tider blev den endog tillavet af utimset Rugmel, saa det synes jo ikke at være ugrundet, naar Bønderne under Herremandens Pisk sang:

O, vi arme Bønder, Supp' og Steg vi aldrig faa,
Melgrød maa vi spise, takke Gud, vi den kan faa:

Den allerførste Tid, jeg mindes, brugtes Kaffe meget lidt. I mit Hjem fik vi Kaffe hver Søndag

Eftermiddag — de store Højtidsdage tillige om Morgen — ligeledes om Morgen de to Søndage, Fader og Moder var til Alters.

Det skete jo ogsaa, at Moder fik Besøg af en eller anden Kone, som hun opvartede med Kaffe og brunt Sukker. Kage til Kaffen brugtes kun i Julen.

Senere, da Kaffedrikning blev mere almindelig, brugtes det ikke saa sjældent at forfalske Kaffen ved Iblanding af brændt Korn.

Da jeg var lille Purk, gik der en Mand omkring i min Hjemegn og solgte Kaffe bønner, Kaffe kopper og Neu Ruppinske Billeder. I Kurven havde han en lille Bismarck, saa han kunde afveje $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ eller 1 Pund Kaffe, eftersom Folk havde Brug for.

Som man af det anførte vil kunne se, er det ikke ubetydelige Forandringer, Tiden har ført med sig med Hensyn til Maden; men noget tilsvarende finder vi i nogen Maade paa Klædedragtens Omraade.

Da Faareholdet dengang var meget stort, kunde Ulden let forsyne hele Familien med Klæder.

Det tilkom Konen og Pigerne at faa Ulden spunnet, og kunde de ikke selv overkomme det, maatte de søge Hjælp hos en Spindekone i St. Anst. Hun fik saa en god stor Slunt Gryn, et Faarelaar eller sligt i „Mued“, da Spindelønnen næppe vilde være tilstrækkelig til det tørre Brød. Garnet blev saa hos en Væverpige eller en halvgammel Kone vævet i Vadmel. Der gaves ligeledes „Mued“: et Brød, et Faarelaar og Gryn, thi i Væverløn gav det kun en Lybskilling ($6\frac{2}{5}$ Øre) pr. Alen.

Naar Væversken saa bragte Tøjet, ja saa var det vel ikke juridisk, men absolut moralsk Pligt at traktere hende med lækre Pandekager og naturligvis Kaffe.

Det var ikke nødvendigt længere, hvad der før skal have været sædvanlig Skik og Brug, at beværte hende med sød Boghvedegrød og Pandekager.

At valke Vadmél paa Maskine kendtes ikke. Tøjet blev „stampet“ og derpaa bragt til Farveren for at farves mørkeblaat og presses. Derimod mener jeg næppe, der var mange, som fik det kradset og overskaaret.

Meleret Vadmél, der langt senere var meget moderne, kendtes ikke paa den Tid. Nu støder vi ogsaa paa de vandrende Skræddere, der syede Klæderne i Bøndernes Hjem. Jeg fristes til at omtale de Frakker, der blev syet omkring Aaret 1830 — ikke for deres Skønhed, nej tværtimod.

De var meget side og meget langskødede, men „korte i Livet“, lige op og ned, uden For i Skøderne; og jeg mener sikkert, at der heller ikke brugtes Livfor. Kun til Ærmer og Lommer anvendtes saaledes For, der meget ofte bestod af hjemmelavet Hørlærred.

Vesten, som til Højtidsdragt helst skulde være af sort Klæde eller sribet Hvergarn, var meget kort, og Bukserne maatte som Følge heraf gaa højere op.

Til Højtideligheder brugte Mændene — iøvrigt ogsaa mange Ungkarle — høj Filthat („Kakkelovnsrør“), og paa de nogenlunde velstillede højre Bukselaar skulde helst dingle en ca. 8 Tommer lang og $\frac{3}{4}$ Tomme bred Urkæde med Urnøgle, Signet og en 12 Lybskilling, som Guldsmeden havde loddet en Tap i forneden og en bitte Ring i foroven. Uret bares dengang altid i en lille Lomme i Bukserne.

Overfrakker var endnu ikke i Brug, da den stampe hvide Vadméls Undertrøje i Forening med Underbenklæder af samme Stof nok kunde holde Varmen

ved Kroppen. I Stedet for Kørekappe brugtes „Kavaj“ — en fodsid Frakke med Slag. Ældre Mænd brugte som Hovedbedækning en rød strikket Uldgarns Hue, hvis Spids — prydet med en lille Dusk — hang ned paa den ene Side.

Knæbukser af Læder har jeg set brugt af en 90-aarig Olding.

Den første Tid jeg mindes, var Mændenes Strømper altid hvide; men det varede ikke længe, før de blev afløst af spraglede eller afbundne.

Hvis jeg vilde skrive, at ligesom Mændenes Dragt var Vadmel, saaledes var Kvindernes Hvergarn, var det kun tilnærmelsesvis rigtigt; for de ældre Koner brugte ofte om Vinteren Tøj af blaat stampet Vadmel, og det var heller ikke helt sjældent, at de brugte Yderskørter af samme Stof. Dog var de allerfleste Kvindekjoler af Hvergarn (Tosel).

Til Rendegarn (Trendegarn) brugtes dengang næsten altid Hørgarn. Bønderne avlede selv Hør, saa Udgifterne til Tøjet bestod kun i Farvelønnen. Islætten farvedes mørkeblaa, grøn eller brun. Undertiden brugtes sribet Hvergarn, senere, da Tvist blev almindelig til Trendegarn, ogsaa tærnet.

Til daglig brugtes baade af ældre og yngre Koner ustampede, blaa Vadmelsforklæder, sribet med hvidt Hørgarn eller hvidt Tvist.

Kirke- saavel som Højtidsdragten var blaa Hvergarns Kjole med et sort Silketørklæde over Skuldrene. Shavlet var kun lille og bestod undertiden af et Stykke brunfarvet, kvadreret Kipervadmél.

Kaaber har jeg ikke ret tit set brugt af ældre Kvinder, hvem min Omtale her særlig gælder; men jeg har set enkelte med blaa Vadmels Kavaj.

De ældre Koners Skørter var saa snævre, at 5 Alen Hvergarn var nok til en Kjole. Underbenklæder brugtes næppe af Bønderkoner eller Piger, og Skolepigerne brugte lange Skørter. Navnet „Pie“ kendes vel næppe nu. Det var et Underskørt sammensyet med et Livstykke. I en snæver Vending kunde der „staaes Brud“ i blaa Hvergarns Kjole. Hverken i Hjemmet eller i Kirken brugte Kvinderne at gaa med blottet Hoved.

Jeg vil nu fortælle lidt om, hvorledes Bønderkonerne, naar de havde Stovvask, og naar de havde faaet et Stykke Lærred hjem fra Væveren eller Væversken, „byggede“ Linnedet og Lærredet. Linnedet blev lagt i Bygetønden, hvori der fandtes et Taphul. Oven paa Linnedet lagdes et Lagen til Askeklæde, hvorpaa der bredtes et godt Lag Bøgeaske, som brugtes i Stedet for Soda. Ud over dette blev der nu hældt kogende Vand, som skulde trække ind i Tøjet. Efter nogen Tid aabnedes for Taphullet; Luden, som det nu var blevet, opsamledes i en Spand, kom atter over Ilden, en ny Kedel kogende Vand paa o. s. fr.

Saaledes fortsattes der nogle Timer — i Almindelighed Nattetimerne. Naar der saa var „bygget paa“ længe nok, blev Linnedet gnedet (vistnok med grøn Sæbe), banket med „Tærskelen“ paa „Bankeskammen“ og skyllet.

Jeg spurgte engang en meget dygtig Kone, hvorfor hun „bankede“ Linnedet. Svaret lød efter en Smule Betænkning: „Jeg holder af at faa Luden banket af det.“

Luksus fandtes ikke hverken paa Madens eller Klædernes Omraade, ej heller vilde vel en Landmand i vore Dage have kunnet finde Luksus paa Landbrugsgets Omraade paa den Tid.

Eksempelvis skal anføres, at der til Jordens Behandling kun kendtes Plov, Danskharve og Trætromle. Svenskharven var ved Aarhundredets Midte ej ukendt, men endnu sjældent. Møggreben var af Træ, undertiden med Jærnspidser paa Grenene. Senere lavedes der nogle tunge, klodsede Jærngrebe. Halvdelen af Spadens Blad var ogsaa af Træ, og det er først sent, man lærer Spader med Staalblade at kende. Ogsaa Skovbladene var af Træ, nogle med Jærn eller Staal paalagt i ca. $2\frac{1}{2}$ Tommes Bredde.

Til Arbejde i Marken og til Smaature var det ikke almindeligt, at Vognhjulene var beslaaet med Skjerner. Fælgen var som Følge deraf en Del sværere; men jeg betvivler dog, at der gjordes Købstadture med Trævogn, som de kaldtes.

Stadsvognene — sjældent svarende til Navnet — var for en Del mørkeblaa, undertiden grønmaalede Kassevogne med Bøjleagestole. Nogle havde Kurvevogne, hvor Fadingen bestod af hvidmalet Kurvefletning. Den kunde selvfølgelig ikke bære Agestolen; men den smækre Kurvefletning var fastgjort paa et Skelet i Lighed med vore Høharver, der naturligvis var malet. Bagsmækken var meget høj og beregnet paa at tage Stødet af for bagved kørendes Vognstjært, da Hestenes Seletøj ikke egnede sig til at holde paa Vognen.

Saa skulde der vel fortælles lidt om, hvor Stadsvognen særlig skulde bruges, nemlig ved Bryllup. Bryllupsfesten var meget højtidelig, og den krævede store Forberedelser. Bedemanden indfandt sig otte Dage før Højtidsdagen og afleverede Indbydelsen i følgende Ord: „Jeg har en venlig Hilsen til jer, højstærede Venner! Da det har behaget det alvise og gode

Guds Forsyn at indstifte et højtideligt og kærligt Ægteskabsløfte mellem velagte Ungkarl N. N. og fromme og dydige Pige N. N., hvilket Ægteskabsløfte de agter at lade fuldbyrde ved Copulation i Anst Kirke Lørdagen den 8. ds. Form. Kl. 11^{1/2}; saa er det Brudeparrets venlige Begæring til eder, at I nævnte Dag ville møde i N. N.s Gaard Form. Kl. 9 for at indtage en lille Frokost og derefter følge Brudeparret til Kirke for at nedbede Himlens Velsignelse over dem, og derefter atter følge med tilbage til Bryllupshuset for at deltage i et tarveligt Maaltid og fornøje eder en Times Tid eller to sammen med andre Venner og Naboer. — Denne Vennetjeneste agter Brudeparret at aftjene — helst i lignende glædelige Tilfælde. —

Efter at have bedt Sønnen Peder være Forrider og Datteren Ane være Brudepige, samt om de vilde medbringe Spiseredskaber og give Mælk til Kage den og den Morgen, maatte han tage Plads for at blive bevertet. —

Et Par Dage før Gildet blev der givet „Fonn“: en 6—8 Pd. Smør, et Par Høns og en Snes Æg. Det kunde ske, der blev givet en Skinke Flæsk. Som Regel blev der givet en „Fonnkage“ med hjem. Mælk blev der givet om Morgenen den Dag, der skulde bages.

Dagen før Gildet maatte Opvartningspigerne ud for at laane Tøj. Det varede længe, før det blev Skik at laane Fade, Tallerkener og hvad andet, der var Brug for, hos Købmanden. Brylluppet holdtes næsten altid i Brudens Hjem; men Brudgommens Gildelag mødte, hvis Brud og Brudgom ikke boede i umiddelbar Nærhed af hinanden, hos Brudgommen, hvor de fik Frokost. Derfra kørte de saa til Kirken, hvor Vielsen skulde foregaa, for der at mødes med Bruden og hen-

des Brudeskare. Den, hvis Brudeskare kom først til Kirken, sendte saa sine Forridere ud imod den ventede Brudeskare.

Bryllupsgæsterne blev modtagne med Blæsemusik og beværtede med Kaffe og Frokost. Nu skal jeg forsøge at ordne en Brudeskare, hvor Brud og Brudgom rykker ud fra samme Gaard. Forriderne er steget til Hest, parat til at ride, naar de forreste Vogne paa Signal af Musikken begynder at sætte sig i Bevægelse. Paa den forreste Vogn er Musikanterne med Blæseinstrumenter. De musicerer ved hver Ejendom, der køres forbi. Paa den næste Vogn Brudepiger, paa tredie Vogn Bruden — siddende i midterste Agestol — og i bagerste Agestol „Brudekonerne“.

Bagved Brudevognen kører atter Brudepiger og dernæst Brudgommen, siddende i midterste Agestol — i tredie Agestol „Brudgomsførerne“. Nærmest derpaa kører saa Brudeparrets Slægtninge og endelig de øvrige indbudne.

Naar saa Brudeskaren nærmede sig Kirken, satte Forriderne Hestene i susende Galop gennem Byen til Kirkeporten, vendte saa og red i rask Trav tilbage til Skaren. De skulde helst forbi Brudevognen og blotte Hovedet for Bruden og saa atter foran Skaren til Kirkeporten, hvor de holdt i Række med blottet Hoved for at modtage den kommende Brudeskare. Mens Skaren gik op ad Kirkegaarden, musiceredes der, og i Kirken akkompagneredes Kirkesangen.

Hvad der gjaldt om Forridernes Forhold ved Kirken, gjaldt ligeledes ved Skarens Hjemkomst til Brudehuset; men naar de første Gang naaede Bryllupsgaarden, fik de her en Skænk. — Var Stuelejligheden i Gaarden for lille til at rumme Gæsterne, blev der med

Lagner klædt Sal i et Udhus. Telt kendtes ikke dengang.

I Nærheden af Kirken stod næsten altid en Række fattige Koner, som Brud og Brudgom maatte betænke med en Lybskillling.

Det „tarvelige Maaltid“, hvortil der var indbudt, bestod af: En kraftig fersk Suppe med Mel-, Brød- og Kødboller samt Kød med Peberrodssovs. — Naar det var til Ende, tændte Mændene Piben og gik fra Bordet en lille Tur for at trække frisk Luft. Brudeparret maatte derimod ikke forlade Pladserne, før hele Maaltidet var indbjærget. Mændene indtog igen deres Pladser, og nu blev der opvartet med Sødssuppe — i Reglen Vinsuppe med Perle- eller Risengryn. Sagogryn kendtes endnu ikke.

Derefter blev den pyntede Flæskeskinke, som stod lige foran Brudeparret, skaaret i Stykker og opdelt, og endelig til Slut Sveske- og Mandeltærte. Om der i Fyrrerne blev drukket Vin til Festen, mindes jeg ikke.

Der blev musiceret til hver Ret, og ved den sidste blev der sendt en Tallerken rundt, hvorpaa der blev lagt Lybskillinger til Musikanterne.

Ligeledes sendtes der ogsaa en Tallerken rundt med lidt Salt paa til Skillinger til Kogekonen.

Ved Maaltidets Slutning blev der afsunget et Salmers, hvorefter Degnen rejste sig og bad paa Bruds og Brudgoms Vegne Gæsterne indtage Pladserne, de havde faaet, den følgende Dag. Saa blev der takket for Mad og bedt Velbekomme. Brudegaven, som oftest var Penge, blev ikke givet til Brudeparret, men til Manden i Bryllupsgaarden, som beholdt den.

Borde og Bænke blev nu ryddet ud, og Dansen

tog sin Begyndelse. Saavidt jeg mindes, dansede Opvartningspigerne første Dans; men saa byder en af „Brudgomsførerne“ Bruden op til Dans, danser en Dans med hende og overgiver hende derpaa til Brudgommen, der saa danser Brudedansen med hende. Kan Brudgommen ikke danse, kan han gaa Gulvet rundt med hende ved Haanden og saa overgive hende til den anden „Brudgomsfører“.

Efter Brudedansen er det Brudekonernes Tur at faa en Dans eller to. Dernæst danser Forridere og Brudepiger, og saa er det formelle forbi.

Om ikke før, saa naar Kaffen er drukket, trækker Brudekoner og Brud sig tilbage et Øjeblik. Bruden faar Myrtekransen ombyttet med Kappe, og hun faar ligeledes en lysere Kjole paa.

Til Aftensmad blev der drukket „lavet Punsch“.

Førstedagsgildet blev sjældent ved længere end til Midnat, da Brudfolk og Bryllupsgæster skulde overvære Gudstjenesten den følgende Dag.

Andendagsgildet var ikke videre forskelligt fra Gildet Dagen i Forvejen; dog var Stemningen vel nok løftet en Del hen paa Slutningen, uden at der dog kunde tales om Fuldskab, da det ansaas for en Skam at blive beruset ved et Bryllup.

Til Gildet tredie Dag mødte kun Naboerne og fattige Folk, der kom selvbudne. — Da var Brud og Brudgom Opvartere, og Opvartningspigerne sad til Bords.

Allerede i Halvtredserne er Bryllupsgildet i Almindelighed indskrænket til én Dag, og Forriderne og mange andre ydre Ting, som kastede en ejendommelig Glans og Poesifylde over Bryllupsfesten, er nu paa det nærmeste en „saga blott“. —
